

ХОРИЖ МАМЛАКАТЛАРДА ВАРИАТИВ ЎҚУВ РЕЖАЛАРНИ АМАЛИЁТГА ЖОРИЙ ЭТИШ БЎЙИЧА ТАЖРИБАЛАР

*А. Авлоний номидаги миллий-тадқиқот
институтини етакчи илмий ходими
Музаффаржон Мансуров*

Аннотация: Ривожланган хориж мамлакатларда ўқув режа ва ўқув дастур тушунчалари умумий бўлиб, ўқув соатларни ўқувчиларни қизиқишига қараб мослаш тизими аллақачон жорий этилган. Бу ўқувчиларни касб танлашида ҳамда ҳаётда ўз ўрнини топишига хизмат қилаётгани мақолада кўрсатиб ўтилган.

Abstract: In developed foreign countries, the concepts of curriculum and curriculum are common, and the system of adjusting study hours based on the interests of students has already been introduced. It is shown in the article that it helps students to choose a profession and find their place in life.

Аннотация: В развитых зарубежных странах распространены понятия учебный план и учебный план, уже внедрена система корректировки учебных часов исходя из интересов обучающихся. В статье показано, что это помогает студентам выбрать профессию и найти свое место в жизни.

Калит сўзлар: ўқув режа, ўқув дастур, вариатив ўқув режа, фан блоклари.

Key words: curriculum, curriculum, variable curriculum, subject blocks.

Ключевые слова: учебный план, учебный план, вариативный учебный план, предметные блоки.

АҚШда ўқув режалар ўқитувчини дарс машғулоти билан белгиланса-да, дарс машғулоти ўқув режада 53 фоизни ташкил этади. Ўқув режа ўқув дастури бўйича ўқувчига фан бўйича ўзлаштириши керак бўлган билим, кўникма ва малакани ўрганишга сарфланган вақт нисбати ақс этирилган эди. Аммо маълум вақт ўтгач, ушбу тушунча ўзини оқламади. Яъни мактабнинг вазифаси ўқув дастурлари бўйича ўқувчини мажбурий ушлаб турувчи марказ эмас балки, маълум мақсадга йўналтирилган тизим жорий этишга эҳтиёж туғилди. 1993-1994-ўқув йилидан эътиборан, мактабларда вариатив ўқув режаларни йўлга қўйишга аҳамият қаратилди. Бу ўқитувчи ва ўқувчи вақтини аниқ мақсадга йўналтирилган бошқарув механизмини шаклланишига олиб келди. Бу ўқувчиларни ўзи учун ўзлаштириши қулай бўлган аниқ мақсадга йўналтирилган фан блоклари бўйича зарур кўникмаларни ўзлаштириш даражаси юқори бўла бошлади. Хар бир блок кесимига ихтисослашган мактаблар учун махсус стандартлар ишлаб чиқилди. АҚШ Миллий таълим мақсадлари бўйича хар бир ўқувчи мактабни маълум малака талабларига эга бўлгандан сўнг тарк этиши

қатъий белгилаб қўйилган. Шунингдек, таълим жамият учун универсал шахс тайёрлашга эмас балки, професоналикка мактабдан бошлаб йўналтирилади. АҚШда ўқув дастурини ўқитишда ўқитишга сарфланган вақт эмас, вақтлар нисбати муҳим аҳамиятга эга. Ўқитувчи ҳафта давомида 35 соат вақтини ўз касбий вазифасини бажаришга ажратади. Аммо айрим ҳолатларда, турли тўғарақлар, мураббийлик соатлари ва ота-оналар билан ишлаш, баҳолаш қоғозлари каби топшириқлар билан шуғулланиш билан ўқитувчининг ўртача ҳафта давомида 46 соатгача вақтини касбий вазифаларга ажратишига олиб келаётганлиги қайд этилган.

АҚШ таълим тизимида амалий фанларни ўқитиш бўйича алоҳида сиёсат мавжуд бўлиб, ўқув режа бўйича ажратилган соатлар миқдори жуда кам. Айрим штатлар мусиқа, тасвирий санъат ва жисмоний тарбия сингари ўқув дастурларига фан сифатида қаралмайди. Шунингдек, ушбу ўқув дастурлари ўқувчиларда алоҳида иқтидор ва қобилиятни талаб қилганлиги туфайли мактаблар умумий харажатларни камайтириш мақсадида қўшимча машғулотлар тарзида фақат ушбу йўналишга қизиқадиган ўқувчилар билангина шуғулланиш тизими йўлга қўйилган.

Шунингдек, АҚШ таълим тизимида босқичма-босқич фанлар бўйича соатларни мустақил белгилаш ваколатлари бериб борилди. Жумладан, мактаб ўқув дастурларини мустақил белгилаш умумий ўқув хажмини 32,9 фоизини ташкил этади. Бунда мактаб ўқитувчилар салоҳияти ва ўқувчилар қизиқишига қараб фан блокларига ихтисослаштиришга мустақил аҳамият қаратади.

АҚШда 1-4 синф ўқувчилар учун ҳафталик ўқув юклама 22 соатни ташкил этади. Бу эса кунига 4 соатдан кўпроқни ташкил этади. Хусусий мактабларда эса бор-йўғи 19 соатни ташкил этади. Бошланғич синфларда 50 фоиз вақт кунга икки соатдан инглиз тили ва ўқиш ва нутқ маданиятига ажратилади. 24 фоиз кунига бир соатдан математикага, 13 фоиз ижтимоий фанга(тарих)га, 5 фоиз табиий фанларга ажратилади. Бошланғич синфларда ўқувчиларни ўзлаштирилишига ўқувчиларнинг синфдаги сони таъсир кўрсатиш масаласида ўтказилган сўров таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, синфда 10 нафар, 10 нафардан 18 нафаргача, 19 дан 27 нафаргача ва 28 нафардан ошиқ ҳолатларда ўзлаштириш кўрсаткичлари деярли фарқ қилмагани ва ўртача 61 фоизни ташкил этганлигини кўриш мумкин. 3 йилдан кам бўлган педагог стажга эга бошланғич синфларда ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражаси ўртача 57 фоизни ташкил этган ҳолда, 20 йиллик тажрибага эга бошланғич синф ўқитувчининг ўқувчилари ўзлаштириш даражаси 68 фоизни ташкил этган. Учинчи ва тўртинчи синфларда ижтимоий фан ва табиий фанларга бироз кўпроқ вақт ажратилади. Ўқув режада соатлар хажми АҚШнинг турли штатларида турлича тақсимланганлигини кўриш мумкин. Жумладан, Миссисипи штатида 1-4 синфлар учун ҳафталик ўқув юклама 25

соатни ташкил этади. Аммо 22 соатни ташкил этган Колумбия штатидан ўқувчиларни ўзлаштириш даражаси ўртасида фарқ йўқлиги, ўқувчини аудиторияда ушлаб туриш самарасиз эканлигини қайд этилган.

Бошланғич синф ўқувчилари учун санъат ва мусиқа ўқув дастурларини белгилаш эркин бўлиб, фақат ўқувчиларни ўқув жараёнига қизиқтирувчи омил сифатида қаралади. Ўқув соатлари орасидаги танаффуслар миқдори 1 соатни ташкил этади. Натижада бошланғич синф ўқувчиларининг умумий олти соат вақти мактабда ўтади.

Мамлакатлар таълимга ажратилган умумий вақт миқдори ва қайси бири ҳақида турли хил танловлар қилади. Ушбу танловлар миллий ёки минтақавий устуворлик ва имтиёзни акс эттиради. Деярли барча мамлакатда қонуний ёки тартибга солувчи ҳужжатлар мавжуд. Ресурсни ўқувчининг эҳтиёжга мослаштириш ва вақтдан оптимал фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. У ерда мактаб кунида синфдан ташқари машғулотларда ўтказиладиган вақтнинг аҳамияти ҳақида хабардорлик кучаймоқда.

Бошланғич синф ўқувчилари учун ўқиш, ёзиш ва ўқишга бағишланган мажбурий ўқув дастурининг улуши Португалияда 18 фоиз, Францияда 38 фоиз, Ирландияда 9 фоиз, Грецияда 25 фоиз, Италияда 33 фоизни ташкил этади. Бошланғич босқичда математикага бағишланган мажбурий ўқув дастурининг улуши Данияда 12 фоиз, Мексикада 27 фоиз, Венгрияда тахминан 11 фоиз, Ирландия ва Жанубий Корея Чили, Латвия ва Россия Федерациясида 16 фоизни ташкил этади. Табиий фанларга энг кўп улуш Италияда ажратилади. Жумладан, 20 фоизни ташкил этади.

Бошланғич синфларга қабул нисбати ҳам хориж мамлакатларда турлича эканлигини кўриш мумкин. Жумладан, Эстонияда 7 ёшдан қатъий қилиб белгиланган бўлса, Финляндия, Латвия, Литва, Польша, Россия Федерацияси ва Швеция, Австралия, Англия, Янги Зеландия ва Шотландияда бошланғич таълимни 5 ёшдан бошлайди. Йиллик ўқув ҳафталар Грецияда ўрта таълим бошланғич таълимдан икки ҳафта кам, Исландия, Исроил, Португалияда эса уч ҳафта кўпроқни ташкил этади.

Кўпгина мамлакатларда ўқув йилидаги турли танаффусларнинг давомийлиги бир неча кундан сезиларли даражада фарқ қилади. Бир ҳафталик танаффуслар одатда ўқув йилида 3-4 тани ташкил этади. Жумладан, Австралия, Франция, Греция ва Янги Зеландияда икки ҳафтани ташкил этади. Белгия, Англия (Бирлашган Қироллик), Люксембург ва Полшада ўқув йили давомида бир ҳафталик ва икки ҳафталик танаффуслар ўзгариб туради. Мажбурий ўқитиш вақти деганда таъминланиши керак бўлган ўқитиш вақтининг миқдори ва тақсимоли тушунилади.

Австрия, Дания ва Кореяда ҳафталик дарслар сони, кунининг давомийлиги бошланғич босқичда бир синфдан иккинчисига фарқ қилади. Францияда ҳафтада 4,5 кунлик таълим ҳисобга олинади, чунки ўқувчилар чоршанба куни мактабга бормади. Данияда танаффуслар бошланғич ва қуйи синфларда тартибга солинадиган мажбурий ўқитиш вақтининг бир қисмидир.

Испанияда мажбурий ўқитиш вақтидаги танаффуслар (йилига 87,5 соат) ни ташкил этади. Бирлашган Қиролликда ўқув режада бир йиллик ўқув соатлари 342 соат) ошади. АҚШда 240 соатни ташкил этади.

Канадада мажбурий ўқитиш 10 кунга (180 дан 190 кунгача), Белгия бошланғич босқичда 19 кунга (158 дан 177 кунгача) АҚШда 26 кунгача (160 дан 186 кунгача) ташкил этади.

Европа Иттифоқи мамлакатларида бошланғич синфларда жами 52 фоиз жумладан, ўқиш вақти ўқиш, ёзиш ва адабиёт фанига 25 фоиз, математикага 17 фоиз, санъатга 10 фоиз миқдорда ажратилади. Саломатлик дарсига 9 фоиз, табиий фанга 7 фоиз, ижтимоий фанга эса 6 фоиз миқдорда белгиланган. Мактаблар мустақил соатлар белгилаши мумкин бўлган танлов фанлар сифатида эса АКТ, дин, ахлоқий тарбия фанлари 16 фоизни ташкил этади.

Учинчи синфдан ўқиш ва ёзиш учун ажратилган соатларнинг 10 фоизи хорижий тиллар учун ажратилади. 8-синфдан бошлаб умумий филология фан блокларига ажратилган соатларнинг 9 фоизи хорижий тилларга йўналтирилади. Табиий фанлар улуши ҳам юқори синфга фқадар 7 фоиздан 9 фоизгача ўзгариб боради.

Вариатив ўқув режаларни шакллантириш фанларни танлашда Европа Иттифоқи давлатлари таълим тизимида мактабларга эркинлик берилган. Вариатив гуруҳларда ўқув соатларини ажратиш мактаблар мустақил белгилайди. Жумладан, Португалияда вариатив ўқув режалар улуши мажбурий ўқув дастурининг 50 фоизини ташкил эца, Белгия ва Италияда 80 фоизгача ташкил этади. Буюк Британия ва Недерландияда эса 100 фоиз ўқув дастурлар вариатив ўқув режа асосида шакллантирилган. Мажбурий фанлар умумий юкломани бор йўғи 10 фоизини ташкил этади.

Дарс вақтини бир нечта синфлар бўйича мослашувчан тақсимлаш деганда ўқув режасида ҳар бир синфга ажратиладиган вақтни кўрсатмасдан, маълум бир фан бўйича маълум синфлар сони ёки ҳатто бутун мажбурий таълим учун умумий ўқитиш вақти кўрсатилган ҳолга айтилади.

Таълим вақти деганда давлат мактабининг ўқувчиларга мажбурий ва мажбурий бўлмаган ўқув режасига киритилган барча фанлар бўйича, мактаб биноларида ёки мажбурий дастурнинг расмий қисми бўлган мактабдан кейинги машғулотлар бўйича кўрсатмалар бериши кутилаётган вақт тушунилади. Таълим вақтига дарслар орасидаги танаффуслар ёки бошқа турдаги

танаффуслар, мактаб кунидан ташқари мажбурий бўлмаган вақт, уй вазифаларига бағишланган вақт, индивидуал репетиторлик ёки шахсий таълим ва имтиҳон даврлари бундан мустасно.

Ривожланган мамлакатлар томонидан ишлаб чиқилган таълим сиёсати тубдан ўзгариб бормоқда. Жумладан бугунги кунда инсон капиталини шакллантириш айнан мактабдан бошланиш ҳамда меҳнат ресурси сифатида ўз ўрнини топиши учун мослашувчан вариатив ўқув режаларга эҳтиёж ортиб бормоқда. Жумладан, бугунги кунда инглиз тили, математика, табиатшунослик, тарих, география ва замонавий тилларни ўқитишга алоҳида эътибор бериш берилмоқда.

Ҳар бир фан бўйича ажратилган вақт синф ўзаро таъсири учун минимал вақтдир. Ўқув вақти ўқув режасида кўрсатилганидек, ўрганишни реал ҳаётий вазиятларга ўтказиш учун уйда ёки жамиятда мактабдан ташқари таълим тажрибасини ўз ичига олиши мумкин. Бундай мактабдан ташқари таълим тажрибасининг натижалари одатда маҳсулот ва чиқишлар кўринишида бўлиб, улар назорат қилиниши ва тегишли равишда ҳисобланиши керак. Шу билан бирга, 7-10-синфлар учун мустақил таълим учун ҳафтасига икки соатдан тўрт соатгача бўлган алоҳида давр ўқувчиларга ушбу мавзуларни мустақил ва бошқалар билан биргаликда ўрганиш имкониятини бериш мақсадида таълим учун очиқ вақт сифатида берилиши мумкин.

2012/2013 ўқув йилида 4-синф даражасида ўқув соатларининг ўртача сони 818 соатни ташкил этди. Бу ҳафтасига 20 соат ёки тахминан 27 дарсга тўғри келади. Дания дарсининг ўртача соатлари сони 191 соатни ташкил этди. Бу тахминан ҳафтасига 5 соат ёки тахминан олти дарсга тўғри келади. Математика дарсларининг ўртача соатлари сони 124 соатни ташкил этди. Бу тахминан ҳафтасига 3 соат ёки тахминан тўртта дарсга тўғри келади. 4-синф даражасида қолган дарслар асосан инглиз тили, тарих, диншунослик, табиий фанлар, жисмоний тарбия ва ижодий фанлардан иборат бўлади. Дарсларнинг аниқ сони мактаблар ва синфларда фарқ қилиши мумкин. Ўртача, аралашув Дания дарсларининг йиллик сонини 25% га оширди, аралашув давомида умумий ҳафталик ўқитиш вақти эса 15% га ошди. Амалга ошириш сўровлари маълумотлари аралашув тафсилотларини тасдиқлайди.

Ўқитиш вақтини кўпайтириш, албатта, бошқа бўш вақтлар ҳисобига содир бўлади. Иштирокчи ўқувчиларнинг 57% 2013 йилнинг кузида мактабдан кейинги парваришlash тизимида жалб қилинган. Ушбу тиббий муассасаларнинг асосий вазифаси академик эмас, балки педагогикдир.

Давлат мактаблари ўқувчилари 2-синфдан бошлаб ҳар икки йилда бир марта ўқиш тестларидан ўтишлари шарт. Мажбурий тест синовлари ҳар баҳорги мавсумда (январдан апрелгача) ўтказилади.

Ижтимоий фанларни ўрганиш соҳаси атроф-муҳитни ўрганиш (Бошланғичгача) фанларини ўз ичига олади. Атроф-муҳит (1-3-синфлар), Ижтимоий фанлар (4-7-синфлар), Диний ва ахлоқий фанлар, Таълим (мактабгача ва 1-9-синфлар), Ҳаётийбилимлар (4-12-синфлар), География (8-12-синфлар), Тарих (8-12-синфлар) ва ривожланиш фанлари (10-11-синфлар).

Технологияни ўрганиш соҳаси технологиянинг икки турини қамраб олади: моддийтехнология ва ахборот-коммуникация технологиялари.

- материаллар, асбоблар/идишлар ва жараёнларни билиш ва тушуниш;
- дизайн ва ишлаб чиқариш кўникмалари;
- ижодкорлик ва инновация қилиш қобилияти;
- ривожланиш учун технологиянинг аҳамиятини тушуниш.

Моддий технологияларга “Дизайн ва технология” (5-12-синфлар), Техника фанлари киради. Алоқа (5-12-синфлар), Офис амалиёти (8-11-синфлар), Компютер фанлари (8-9-синфлар) ва информатика (10-12-синфлар). Бошқа касбий тайёргарлик фанлари: Уй экологияси (5-7-синфлар), Уй хўжалиги (8-11-синфлар), Меҳмондўстлик (8-11-синфлар), Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ёрдам (10-11-синфлар)

Интермедиате дастури 12-15 ёшли ўсмирлар ўқувчиларининг ўрганиш хусусиятларини тан олган ҳолда ўқувчи ларнинг ўрганишини максимал даражада ошириш учун мўлжалланган. Бу ўқувчи лар:

- хавф-хатарли хатти-ҳаракатларга мойил бўлади
- ижтимоий таъсирларнинг ортиб бораётган аҳамиятини тушунтиради
- қарор қабул қилишда кўпроқ автономияни хоҳлайди
- шахсий қадриятларга асосланган ахлоқни ривожлантириш
- тез жисмоний ўсишни ҳис этинг
- ўзини оиладан мустақил деб билишга интилинг
- тўғри ва нотўғри учун қатъий, соддалаштирилган таърифларга эга бўлишга

мойил

Ўрта даражадаги дастур:

- барча фанлар бўйича олдинги ўрганишларга асосланади
- амалий кўникмалар орқали мустақил билим олишга ундайди
- барча асосий бошланғич фанлар бўйича кейинги тадқиқотларни ўз ичига

олади

- дискрет фанлар сифатида ишлаб чиқилган ва тақдим этилган
- мунтазам равишда белгиланган вақтларда ўқувчи лар билан ишлайдиган

фан соҳаси мутахассислари ёрдамида ташкил этилади

ТАВСИЯ ЭТИЛГАН ВАҚТ АЖРАТИШ

Дастур	Дарс вақтининг улуши
Асосий франсуз	10
Инглиз тили санъати	20
Саломатлик	5
Уй иқтисодиёти	4
Математика	18
Муסיқа ва тасвирий санъат	5
Жисмоний таълим-тарбия	6
Диний таълим	8
Ижтимоий фанлар	10
Фан	10
Технология таълими	4

БИТИРУВ ДАСТУРЛАРИ

Дастур	Мажбурий кредитлар сони
Карера таълими	2
Инглиз тили санъати	8
Тасвирий санъат	2
Математика	4
Жисмоний таълим-тарбия	2
Ижтимоий фанлар	4
Фан	4
Асосий франсуз тили, корпоратив таълим, оилавий тадқиқотлар, диний таълим ва технология таълимидан танланган бошқа талаб қилинадиган кредитлар	4
Ҳар қандай мавзу майдони	6
ЖАМИ	36

ТАВСИЯ ЭТИЛГАН ВАҚТ АЖРАТИШ

Франсуз тилини ўқитиш учун тавсия этилган минимал вақт:	
Болалар боғчаси	100
1-синф	100
2-синф	100

3-синф	80
4-синф	80
5-синф	70
6-синф	65
7-синф	30
8-синф	30
9-синф	30
1 даража	30
2 даража	30
3 даража	30

Касбий таълим - бу иш жойига тайёргарлик кўриш, ўтиш ва интеграциялашувдаги муҳим ижтимоий-маданий жараён. Карера таълими бир вақтнинг ўзида содир бўладиган ҳодиса эмас, аксинча, у ривожланаётган жараёндир ва унинг ўқув режалари ва дастурлари универсал, доимий ва ёшга мос бўлиши керак. Карера таълимида индивидуал фарқлар ва мослашишдан касбларга, одамлар ўзларининг иш/ҳаёт ролларини қандай ривожлантиришини тушунишга ўтиш содир бўлди. Бир марта, касбий таълим мавзусида фикр юритувчилар томонидан берилган асосий савол: "Сизни қайси касб(лар)га қизиқасиз?" Бугунги кунда касб танлаш жараёни диққат марказида бўлади - "нега сизни бу касб қизиқтиради?"

Карера таълими мактаб учун ўрганишдан кўра, ҳаёт учун ўрганиш деб ҳисобланиши керак. Бу яхши рухий саломатлик, шунингдек, иқтисодий фаровонликни таъминлаш мақсадида шахсинг барча эҳтиёжларини қондирадиган, парчаланган эмас, балки яхлит тарзда ишлаб чиқилган ва тақдим этилган режалаштирилган жараён бўлиши керак. Энг яхши мартаба изланиш дастурлари ўрганишни ҳаёт тажрибаси билан боғлайдиган, ўқувчилар, ўқитувчилар, ота-оналар, маслаҳатчилар ва жамоатчилик билан боғлайдиган ривожланиш дастурлари. Ривожланиш ёндашуви ҳозирги ва келажакда интеллектуал, ижтимоий, ҳиссий ва мартаба ривожланишига ёрдам бериш учун зарурдир.

Ушбу саккизта умумий ўқув натижалари ўқувчиларнинг касбий таълим бўйича ўқишни тугатгандан сўнг билиши ва нима қила олиши кутилаётганини ифодалайди. Уларда ўқувчининг касбий саводхон ва қобилиятли фуқаро сифатидаги қисқача тавсифи берилган. Улар учта тоифага бўлинган:

- Шахсий бошқарув
- Карера изланиш/ўрганиш ва иш қидириш
- Ишга тайёргарлик: Ҳаёт/Иш қурилиши

Ўқувчилар учун бошланғич мартаба ривожлантириш модули ўз-ўзини билиш, қарор қабул қилиш, ўзгариш, иш дунёси ва ундаги ўрнини яхшилашга қаратилган. Ушбу модул ўқувчи ларнинг расмий мартаба ривожланиши учун таълим олишлари керак бўлган биринчи таъсирдир. Бу уларнинг нуқтаи назарини кенгайтириш, уларни асосий, ривожланиш учун мос тушунчалар билан таништириш ва уларни тажрибавий ўрганиш ва мартаба қуриш имкониятларига жалб қилиш учун мўлжалланган. Барча машғулотлар ўзаро ўқув дастурлари бўлиши учун мўлжалланган.

Ушбу модулда учта бирлик мавжуд. Буларга қуйидагилар киради:

- Мен ҳақимда
- Мен иш дунёсида
- Мен ва менинг жамоам

Ушбу курс ўқувчиларга ҳаёти давомида доимий равишда самарали ҳаёт/иш қарорларини қабул қилиш учун зарур бўлган кўникмаларни ривожлантиришга ёрдам бериш учун мўлжалланган. Ўқувчилар ўқувчи ларни таълим ва ҳаёт / иш ўтишлари орқали қўллаб-қувватлайдиган кенг қамровли шахсий карера режасини ишлаб чиқишлари ва қўллаб-қувватлашлари талаб қилинади. Баркамол шахсий режани яратиш, қўллаб-қувватлаш, кўриб чиқиш ва алмашиш ўқувчиларга ўз мақсадлари ва мактабда ва ундан ташқарида ўз йўллари бўйича ўйланган, хабардор ва тўғри қарор қабул қилишга ёрдам беради. Ушбу курс бўйича кредит олиш учун ўқувчи лар битирувдан олдин камида 30 мартаба таълим соатини яқунлашлари керак, улар орасида кўнгиллилик, жамоат хизмати лойиҳалари, мураббийлик, ишни соя қилиш ва тажрибавий ўрганишнинг бошқа қимматли шакллари бўлиши мумкин.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаб ўтиш лозимки бугунги кунда ривожланган хориж мамлакатлари тажрибаларини инобатга олган ҳолда вариатив ўқув режаларни Ўзбекистон таълим тизимига интеграция қилиш ўқитиш самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6ec208bd-en.pdf?expires=1677074531&id=id&accname=guest&checksum=C46CEC5BB5C836F3F87E4BBF2884BE1C>
2. <https://www.sec-ed.co.uk/best-practice/how-subject-teaching-time-has-changed-since-2011/>
3. <https://www.teacherph.com/depd-order-on-time-allotment-per-learning-areas/#Time Allotment per LearningSubject Areas Grades 1 and 2>
4. <https://www.nied.edu.na/assets/documents/05Policies/NationalCurriculumGuide/National Curriculum Basic Education 2016.pdf>
5. <https://www.gov.nl.ca/education/k12/curriculum/descriptions/essential-graduation-learnings/>